

ROLA PRZEMYSŁU SPOŻYWCZEGO W ROZWOJU SPECJALIZACJI PRODUKCJI ROLNICZEJ

Roman Urban

Instytut Przemysłu Mięsnego i Tłuszczowego

Rozwój społecznego podziału pracy w procesie wytwarzania żywności doprowadził do powstania przemysłu spożywczego jako odrębnej gałęzi przemysłu przetwórczego. Zadaniem tego wydzielonego odcinka gospodarki żywnościowej jest zmiana postaci użytkowej produktów rolniczych w drodze poddania ich procesom przetworzenia lub co najmniej procesom konserwacji, umożliwiającym skierowanie towarów do obrotu.

Z punktu widzenia społecznego, jak i z punktu widzenia konsumenta nie jest obojętny sposób zmiany postaci użytkowej surowców rolniczych. Przede wszystkim zadaniem przemysłu jest taka zmiana postaci użytkowej, aby w produkcie żywnościowym znalazła się maksymalna ilość składników odżywczych zawartych w surowcach rolniczych oraz odpowiednie regulowanie zawartości tych składników w wyrobie finalnym w celu oparcia żywienia człowieka na racjonalnych podstawach. To regulowanie wymaga wzbogacania żywności w deficytowe składniki odżywcze (białko, witaminy, sole mineralne) względnie ograniczenia zawartości składników, które w codziennej diecie występują w nadmiarze (tłuszcze, węglowodany).

Konsumpcja żywności ma wprowadzić na celu zaspokajanie określonych potrzeb fizjologicznych, lecz także w czasie jej spożywania człowiek odczuwa określone wrażenia. Skala tych wrażeń zależy od szeroko rozumianej smakowitości poszczególnych artykułów spożywczych. Zadaniem przemysłu spożywczego jest więc eksponowanie i wzmacnianie cech pożądaných (przez stosowanie dodatkowych substancji smakowych i aromatycznych) oraz ukrycie lub eliminowanie właściwości sensorycznych niepożądanych przez daną zbiorowość konsumentów.

Wykonując wymienione zadania, przemysł spożywczy przejmując z tradycyjnego rolnictwa wiele funkcji i czynności, a przez to „kształtuje on dziś obraz konsumpcji o wiele skuteczniej aniżeli rolnictwo” [18, s. 4].

Podobny skutek osiągać można przez przekazywanie do przemysłu spożywczego funkcji wykonywanych tradycyjnie w gospodarstwach domowych, co wiąże się z rosnącym stopniem przerobu żywności dostarczanej do sfery konsumpcji. W fazie przetwórstwa żywności przerób surowców rolniczych może się bowiem ograniczać do utrwalenia produktu względnie do wstępnej fazy przerobu (np. przemiału, uboju) lub też może być doprowadzony do fazy kończącej otrzymaniem produktu w postaci umożliwiającej szybkie przygotowanie posiłku. Tak rozumiany stopień przerobu zależy od szeregu czynników¹, których działanie w warunkach szybkiego wzrostu gospodarczego wywołuje wzrost zapotrzebowania na produkty o wyższym stopniu przetworzenia [1, 7, 15] oraz rozwój możliwości pokrycia tego zapotrzebowania. Zjawisko to stawia przed przemysłem mięsnym zadanie przetworzenia surowców rolniczych w stopniu odpowiadającym ujawnionym potrzebom gospodarstw domowych.

Efektem realizacji wymienionych zadań jest określona użyteczność tej działalności dla konsumenta, która warunkuje stopień obudowy towarów żywnościowych usługami przetwórczymi. Na tej gałęzi przemysłu spoczywają również zadania, których realizacja przynosi określoną użyteczność dla handlu żywnością. Jest ona uzależniona od stopnia rozbudowy zabiegów przetwórczych, których głównym celem jest ułatwienie wykonywania operacji handlowych. Mogą one także umożliwiać zastosowanie form sprzedaży, ułatwiających konsumentowi zakup żywności względnie poprawiać wygląd estetyczny produktu finalnego, zwiększający jego atrakcyjność dla nabywcy.

Rozwój przemysłu spożywczego zmierzający do spełnienia stale zwiększających się — pod wpływem rozwoju gospodarczego kraju — zadań w zakresie sposobu i stopnia zmiany postaci użytkowej produktów rolniczych wywiera wpływ na pozycję przemysłu spożywczego w całym kompleksie gospodarki żywnościowej i na jego rolę w polityce wyżywienia kraju. Rozszerzanie działalności zwiększającej wpływ przemysłu spożywczego na konsumpcję oraz szeroko rozumianą użyteczność produktu dla gospodarstwa domowego i handlu wymaga przede wszystkim relatywnego zwiększenia wkładu pozarolniczych środków produkcji w procesie wytwarzania żywności. W wyniku tego stale się zwiększa różnica między dynamiką produkcji rolniczej i przemysłu spożywczego, zmieniają się proporcje w dopływie pracy żywej i uprzedmiotowionej do tych dwóch podstawowych działów gospodarki żywnościowej oraz zmniejsza się udział rolnictwa w kosztach wytwarzania żywności² (tab. 1).

¹ Za najważniejsze uznaje się: poziom dochodów ludności, stopień aktywności zawodowej kobiet, organizację czasu wolnego od pracy, rozwój ruchu turystycznego i rekreacyjnego oraz postęp techniczny w przetwórstwie żywności.

² Na tej podstawie sformułowana została teza, że warunkiem harmonijnego roz-

Tabela 1

Porównanie wskaźników rozwoju przemysłu spożywczego i rolnictwa
w latach 1960 i 1975

Wyszczególnienie	1960	1975
1. Udział spożycia naturalnego w spożyciu żywności w %	26,0	17,1
2. Stosunek produkcji czystej przemysłu spożywczego do sumy produkcji czystej rolnictwa i przemysłu spożywczego	0,315	0,368
3. Stosunek wyposażenia rolnictwa przemysłu spożywczego do wyposażenia rolnictwa w		
— pracę żywą	0,065	0,100
— środki trwałe	0,123	0,200
4. Udział kosztów surowców i półfabrykatów w kosztach produkcji przemysłu spożywczego w %	76,5 ^a	72,8

^a Rok 1970.

Źródło. Obliczenia własne na podstawie materiałów GUS publikowanych w Rocznikach Statystycznych i materiałów MPSiS.

Wzrost zużycia pozarolniczych czynników wytwórczych zwiększa wymagania w sprawie dopływu surowców rolniczych do przetwórstwa. Warunek prawidłowego wykorzystania rosnącego majątku trwałego i pracy żywej, angażowanej w przetwórstwie żywności może być bowiem spełniony wówczas, gdy dopływ surowców do przemysłu spożywczego będzie równomierny, pozbawiony wahań koniunkturalnych, sezonowych i krótkookresowych. Taki dopływ surowców rolniczych jest także jednym z czynników wpływających na stopień wykorzystania przez przemysł zawartych w tych surowcach składników odżywczych.

Odmienne wymagania pod adresem dopływu surowców wynikają z rosnących zadań przemysłu spożywczego w zakresie sposobu i stopnia przerobu. Możliwości regulowania przez przemysł zawartości w produkcie finalnym poszczególnych składników odżywczych, substancji smakowych i zapachowych oraz możliwości obudowy produktu usługami przetwórczymi zależą między innymi od szeroko rozumianej jakości surowców rolniczych. Dlatego też wzrost zadań przemysłu w tym zakresie z reguły zwiększa zapotrzebowanie na surowiec wysokiej jakości. Wymagania te są dodatkowo potęgowane przez zmiany w strukturze konsumpcji żywności. Przemiany w strukturze spożycia są cechą charakterystyczną wyższych faz rozwoju konsumpcji [11, s. 96-98], w których — obok zmian

woju gospodarki żywnościowej jest wyprzedzanie rozwoju rolnictwa przez rozwój przemysłu spożywczego [8, s. 122].

proporcji między poszczególnymi dobrami materialnymi oraz między tymi dobrami a usługami — występuje zjawisko szybkiego wzrostu zapotrzebowania na wyższe gatunkowo asortymenty w ramach poszczególnych grup towarów żywnościowych. Wytwarzanie tych asortymentów wymaga jednak stałego doskonalenia jakości surowców rolniczych, gdyż możliwości zwiększenia udziału wyższych gatunkowo asortymentów żywności są tylko częściowo związane z doskonaleniem procesów technologicznych i rozszerzeniem zużycia w przetwórstwie nierolniczych środków produkcji.

Charakter zadań przetwórczych przemysłu spożywczego i zmiany zachodzące pod wpływem rozwoju gospodarczego kraju wskazują, że:

1) przemysł spożywczy może prawidłowo wykonywać swoje zadania zgodnie z potrzebami społecznymi i przy przestrzeganiu zasady minimalizacji nakładów wówczas, gdy aktywnie włączy się do procesu kształtowania podaży surowców rolniczych;

2) potrzeba aktywnego oddziaływania przez przemysł na produkcję i podaż surowców rolniczych zwiększa się w miarę podnoszenia poziomu żywienia kraju i rozwoju całego kompleksu gospodarki żywnościowej.

Przemysł spożywczy jako przetwórca surowców rolniczych jest zainteresowany kształtowaniem wszystkich podstawowych cech podaży produktów rolnych. I tak od dynamiki produkcji i podaży surowców uzależniona jest możliwość dostosowania tempa rozwoju produkcji żywności do dynamiki wzrostu zapotrzebowania ludności, a więc możliwość pokrycia tego zapotrzebowania pod względem ilościowym. Z tego punktu widzenia istotne jest nie tylko przeciętne tempo wzrostu podaży, lecz także jego stabilizacja. Warunkuje ona bowiem zarówno stałość stopnia pokrycia zapotrzebowania, jak i społeczny koszt realizacji zadań przetwórczych; zmienność tempa wzrostu podaży wywołuje potrzebę tworzenia dodatkowych rezerw potencjału produkcyjnego przemysłu oraz rezerw zdolności magazynowych.

Na wielkość czynników wytwórczych angażowanych w przetwórstwie żywności, a w konsekwencji i na społeczny koszt produkcji żywności wpływają także wahania okresowe (sezonowe i krótkookresowe) podaży surowców rolniczych. Wprawdzie powiązanie ich produkcji z warunkami naturalnymi nie pozwala na rytmiczne wytwarzanie surowców rolniczych, szczególnie pochodzenia roślinnego, lecz o poziomie wahań okresowych podaży decyduje także szereg czynników zależnych od działania poszczególnych ogniw gospodarki żywnościowej [9]. Pełne wykorzystanie tych czynników może wywołać poprawę rytmiczności podaży surowców, a przez to lepsze wykorzystanie środków produkcji przemysłu spożywczego i zmniejszenie strat surowca wynikających z oczekiwania na przerób. Z tego samego powodu przemysł spożywczy jest zainteresowany rozmiesz-

zeniem podaży surowców. Wzajemne rozmieszczenie podaży surowców, przemysłu spożywczego i ośrodków zbytu jest bowiem jednym z podstawowych czynników decydujących o nakładach pracy żywej i uprzedmiotowionej oraz stratach składników odżywczych w fazie transportu surowców i wyrobów gotowych.

Zainteresowanie przemysłu kształtowaniem ostatniej cechy podaży produktów rolnych, a mianowicie ich jakości wynika z dużego wpływu tej cechy na kształt oferty rynkowej przemysłu spożywczego, na jej strukturę asortymentową, gatunkową i pod względem stopnia przetworzenia. Jakość surowców jest więc jednym z czynników decydujących o możliwości spełnienia przez przemysł przypisanych mu funkcji przetwórczych.

Możliwości oddziaływania przemysłu spożywczego na poszczególne cechy podaży surowców są zróżnicowane i najogólniej biorąc zależą od stosowanych w rolnictwie metod wytwarzania oraz od roli pozacenowych narzędzi oddziaływania na produkcję rolną. Metody wytwarzania surowców można różnicować na podstawie skali produkcji. Produkcja małych i rozdrobnionych gospodarstw rolnych najczęściej opiera się na pracy żywej przy stosunkowo małym zaangażowaniu technicznych środków produkcji, przy czym są to z reguły środki o uniwersalnym zastosowaniu. Brak wyspecjalizowanych środków produkcji powoduje, że takie gospodarstwa wytwarzają różne surowce rolnicze, posiadają duże możliwości przestawienia produkcji, a wybór preferowanego kierunku produkcji jest dokonywany na podstawie relacji cenowych z uwzględnieniem naturalnych warunków gospodarstw. Również poszczególne cechy podaży każdego surowca są kształtowane relacjami cenowymi, przy czym dla osiągnięcia efektu dochodowego z tytułu poprawy określonej cechy podaży niezbędna jest istotna zmiana relacji cenowych.

W warunkach rozproszonej i wielokierunkowej produkcji surowców rolniczych istnieją ograniczone możliwości oddziaływania przez przemysł na cechy podaży, gdyż relacje cenowe są ustalane przez centralne władze gospodarcze. W polskim systemie sterowania produkcją rolną rola przemysłu spożywczego w ustalaniu tych relacji ogranicza się do dostarczania informacji centralnemu planifikatorowi o zmianach w podaży surowców wywołanych decyzjami cenowymi [16]. W warunkach rozproszonej produkcji rolnej mało skuteczne jest natomiast zastosowanie pozacenowych narzędzi kształtowania podaży, gdyż:

— możliwości dotarcia przemysłu spożywczego z pomocą produkcyjną do każdego producenta rolnego są ograniczone z powodu trudności w nawiązywaniu bezpośredniej współpracy między skoncentrowaną siecią zakładów przetwórczych i rozdrobnioną siecią producentów rolnych;

— udzielona pomoc produkcyjna może (lecz nie musi) dać wynik w

postaci obniżki kosztów, co jednak przy małej skali produkcji przynosi efekt dochodowy niższy od zmian relacji cenowych.

Istnienie ograniczonych możliwości kształtowania rozproszonej podaży surowców przez przemysł spożywczy znajduje potwierdzenie w skuteczności oddziaływania na podaż przy pomocy kontraktacji. Jest ona niewątpliwie skutecznym sposobem włączenia indywidualnej gospodarki chłopskiej w system gospodarki planowej oraz sprawdzoną formą informowania aparatu skupu i przetwórstwa o decyzjach produkcyjnych rolników [2, 4, 14]. Zmienność realizacji kontraktów powoduje jednak, że bywa kwestionowana prawidłowość spełnienia przez kontraktację funkcji informacyjnych. Najwięcej jednak zastrzeżeń budzi skuteczność kształtowania przez kontraktację poszczególnych cech podaży surowców rolniczych. Doświadczenia krajowe wskazują, że wyraźny postęp w tym zakresie osiągnięto tylko wówczas, gdy kontraktacja kierowana była do gospodarstw chłopskich o dużej skali produkcji określonego surowca rolniczego oraz gdy jednostki gospodarki uspołecznionej, proponując producentowi zawarcie umowy kontraktacyjnej, udzielały konkretnej pomocy produkcyjnej w postaci kredytu, doradztwa lub zabezpieczenia zaopatrzenia w deficytowe środki produkcji. Dobrym przykładem dla tej tezy jest wysoka stabilność (w okresach krótkich i długich) podaży drobiu i trzody bekonowej (tab. 2). Również doświadczenia innych krajów wskazują, że kontraktacja może być skutecznym narzędziem kształtowania podaży wówczas, gdy kontrahentem przemysłu jest producent rolny

Tabela 2

Wskaźniki charakteryzujące stabilność skupu trzody bekonowej i drobiu w porównaniu ze skupem trzody mięsno-słoninowej i jaj

Wyszczególnienie	Podaż żywca wieprzowego		Skup	
	bekonowe- go	mięsno- słonino- wego	drobiu	jaj
1. Odchylenia od trendu rozwojowego w % ^a	3,5	12,3	4,8	3,8
2. Stosunek odchyień faktycznego tempa wzrostu od średniego do przeciętnego tempa wzrostu ^a	1,18	1,21	0,22	1,72
3. Wahania sezonowe skupu — przeciętne odchylenie względne w 1976 r.	9,38	10,90	9,51	31,55

^a W latach 1970—1976.

Źródło. Obliczenia własne na podstawie materiałów MPSiS.

wytwarzający surowce w dużej skali oraz gdy jednostka kontraktująca świadczy rolnikowi wyraźnie określoną pomoc produkcyjną [6, 12, 17, 19].

Z krajowych i zagranicznych doświadczeń wynika więc, że rola przemysłu spożywczego w procesie kształtowania podaży surowców rolniczych zwiększa się wraz ze wzrostem skali produkcji rolniczej. Bez przebudowy społecznej struktury rolnictwa wzrost tej skali może być osiągnięty w drodze specjalizowania gospodarstw indywidualnych w produkcji określonych surowców rolniczych. Takie działanie z punktu widzenia przemysłu spożywczego oznacza zmniejszenie liczby dostawców surowca do każdego zakładu przetwórczego, a przez to zwiększenie możliwości nawiązywania bezpośrednich kontaktów z producentem rolnym i zaoferowania mu określonej pomocy produkcyjnej.

Specjalizacja produkcji z punktu widzenia rolnictwa oznacza natomiast zmianę metod wytwarzania i oparcie procesu produkcyjnego na zestawie wyspecjalizowanych środków produkcji, z reguły charakteryzujących się wyższym technicznym uzbrojeniem pracy żywej. Przy takich metodach wytwarzania występują ograniczone możliwości przestawienia produkcji [10], a w warunkach mniej korzystnych relacji cenowych gospodarstwo rolne poszukuje możliwości zwiększenia dochodów w drodze doskonalenia procesu produkcyjnego. Z metod wytwarzania wynika więc większa skłonność producenta — specjalisty do przyjęcia określonej pomocy produkcyjnej wówczas, gdy w ten sposób może on zmniejszyć koszty wytwarzania względnie uzyskać wyższą zapłatę za doskonalenie cech podaży preferowanych przez odbiorcę surowców rolniczych. Z kolei wyposażenie takich gospodarstw w specjalistyczne środki produkcji zwiększa możliwość producenta uwzględniania w procesie wytwórczym postulatów odbiorcy surowców.

Podane cechy specjalizacji produkcji rolniczej wskazują, że cena i relacje, pozostając podstawowym nie muszą być jedynym narzędziem oddziaływania na podaż surowców rolniczych. Wraz z rozwojem specjalizacji powstaje bowiem pole działania dla bodźców pozacenowych, wspierających zmiany podaży wywoływane działaniem ceny. W ten sposób powstaje możliwość aktywnego włączenia się przemysłu spożywczego w procesy kształtowania poszczególnych cech podaży surowców rolniczych, z równoczesnym wyborem cech, których poprawa jest najbardziej pożądana z punktu widzenia zadań przemysłu spożywczego lub efektywności jego gospodarowania.

Uznając kontraktację za podstawowe narzędzie oddziaływania przez przemysł spożywczy na podaż surowców rolniczych z gospodarstw specjalistycznych, należy wskazać na potrzebę doskonalenia koncepcji ekonomiczno-organizacyjnej kontraktacji nie tylko w kierunku rozwijania jej funkcji informacyjnej i jako narzędzia włączania gospodarstw chłop-

skich w system gospodarki planowej, lecz także w kierunku rozwijania jej funkcji produkcyjnych [14, 18]. Warunkiem takiego doskonalenia kontraktacji jest zastosowanie rozwiązań charakteryzujących się następującymi cechami:

1) umowę kontraktacyjną zawiera z przemysłem przetwórczym producent rolny, który specjalizując się w wybranym przez siebie kierunku produkcji otrzyma możliwość organizowania procesu wytwarzania w sposób odpowiadający zamówieniom przemysłu spożywczego;

2) przemysł przetwórczy poprawnie formułuje zamówienie i ma warunki pełnej realizacji przyjętych wobec rolników zobowiązań umownych, dotyczących konkretnej pomocy produkcyjnej, której zakres będzie zależeć od struktury czynników wytwórczych gospodarstw specjalistycznych.

Spełnienie wymogu pierwszego stwarza potrzebę rezygnacji z masowości kontraktacji produkcyjnej, a więc ograniczenia jej zasięgu w znaczeniu przedmiotowym, jak i podmiotowym. Jak już wspomniano, jest mało skuteczne rozwijanie funkcji produkcyjnych kontraktacji wówczas, gdy kontrahentem przemysłu jest dostawca prowadzący produkcję w małej skali. Natomiast ograniczenie zasięgu kontraktacji od strony przedmiotowej wynika stąd, że nie ma potrzeby stwarzania dodatkowych preferencji dla produkcji o jakości poniżej średniej. Nie można jednak kontraktacją objąć wyłącznie produkcję najwyższej jakości, gdyż pozbawiłoby to kontraktację możliwości wpływania na pozostałe cechy podaży.

Ograniczenie zasięgu kontraktacji o rozwiniętych funkcjach produkcyjnych dyktuje rodzaj zobowiązań. Objęcie kontraktacją tylko produkcji o określonej jakości stwarza bowiem potrzebę dostarczenia producentowi świadczeń, które są niezbędne dla osiągnięcia pożądaných przez przemysł cech podaży surowców rolniczych. Warunkiem skuteczności takiej kontraktacji będzie więc zabezpieczenie rolnikowi właściwego materiału siewnego bądź hodowlanego, środków ochrony roślin, zaopatrzenia w deficytowe środki produkcji oraz stałe poradnictwo agro- lub zootechniczne. W zamian rolnik powinien być zobowiązany do wytwarzania zgodnie z zamówieniem jednostki kontraktującej. Można nawet na producenta nałożyć obowiązek produkcji według wskazówek integratora, który powinien rolnikowi stworzyć warunki do przestrzegania narzuconej technologii wytwarzania.

Adresowanie kontraktacji o rozwiniętych funkcjach produkcyjnych do gospodarstw specjalistycznych stwarza potrzebę zawarcia w kontraktach zobowiązań umożliwiających osiągnięcie preferowanej skali produkcji. Jest to szczególnie istotne w produkcji zwierzęcej, w przypadku której osiągnięcie tego celu wymaga przede wszystkim rozwiązania problemu zaopatrzenia producentów w środki inwestycyjne i pasze treściwe.

W warunkach polskiego rolnictwa rozwój specjalizacji produkcji zwierzęcej zależy przede wszystkim od zabezpieczenia środków pieniężnych niezbędnych do podjęcia decyzji inwestycyjnych oraz materiałów budowlanych umożliwiających ich realizację. Inwestycje inwentarskie są bardzo kapitałochłonne, a własne zasoby pieniężne gospodarstw niewystarczające do podjęcia i szybkiego zakończenia tych inwestycji. Ich realizację utrudnia stały deficyt materiałów budowlanych. W tej sytuacji czynnikiem przyspieszającym procesy specjalizacji może być przyznanie rolnikowi w kontrakcie prawa do kredytu inwestycyjnego oraz zabezpieczenie zaopatrzenia w materiały budowlane i deficytowe środki techniczne.

W rozwiązywaniu problemu paszowego gospodarstw specjalistycznych należy brać pod uwagę fakt, że w zasadzie nie są one w stanie pokryć zapotrzebowania na pasze własną produkcją roślinną [5]. Dotyczy to w szczególności małych i średnich obszarowo gospodarstw specjalistycznych, które własną produkcją mogą pokryć jedynie zapotrzebowanie na pasze soczyste i objętościowe. Natomiast w pasze treściwe gospodarstwa takie muszą być zaopatrywane z zewnątrz. Nieco inaczej problem ten może być rozwiązywany w przypadku gospodarstw większych obszarowo. Ta grupa producentów w zasadzie dysponuje zasobami pasz własnych, a zaopatrzenie z zewnątrz może się ograniczyć do pasz wysokobiałkowych względnie wybranych komponentów.

Występowanie deficytu pasz w gospodarstwach specjalistycznych wcale nie oznacza, że zawsze musi on być rozwiązywany w ramach kontraktacji [2]. Niewątpliwie ta forma zaopatrzenia w pasze musi być stosowana w warunkach ich deficytu, gdyż wówczas żaden hodowca nie podejmie się produkcji na dużą skalę, o ile nie będzie miał gwarancji zakupu brakujących pasz. Rezygnacja z wiązania zaopatrzenia w pasze z kontraktacją może nastąpić pod warunkiem osiągnięcia na rynku paszowym nie tylko równowagi ogólnej, lecz także częściowej. Ma to szczególne znaczenie wówczas, gdy od producenta w formie postulatywnej lub obligatoryjnej wymagane jest przestrzeganie ustalonego sposobu żywienia, a to jest możliwe wówczas, gdy rolnikowi zostanie zaofiarowany zestaw pasz zapewniających jednolitą recepturę żywienia zwierząt.

Rozwijanie funkcji produkcyjnych kontraktacji w ramach bezpośrednich kontaktów zakładów przemysłu spożywczego z gospodarstwami specjalistycznymi może prowadzić do zmiany stosunków wymiennych na rynku rolnym. Powstaje bowiem potrzeba zorganizowania służb surowcowych w zakładach przetwórczych, których zadaniem byłoby:

— utrzymywanie bieżących kontaktów z wyspecjalizowanymi producentami, zawieranie umów kontraktacyjnych, uzgadnianie terminów

odbioru, bezpośrednio doradztwo agro- i zootechniczne, wskazywanie źródeł i sposobów zaopatrzenia w środki produkcji;

— zlecenie jednostkom handlowym i przemysłowym zaopatrzenia gospodarstw specjalistycznych w materiał wyjściowy i deficytowe względnie specjalne środki produkcji;

— organizowanie odbioru surowców rolniczych od producentów w uzgodnionych terminach dostaw.

Powiązanie bezpośrednio gospodarstw specjalistycznych z przemysłem spożywczym przy pomocy kontraktacji z rozwiniętymi funkcjami produkcyjnymi stwarza potencjalne możliwości ingerencji przemysłu w procesy wytwarzania surowców rolniczych. W tym systemie przemysł regulując dopływ pomocy produkcyjnej może zwiększać swój wpływ na kształtowanie się poszczególnych cech podaży. Rolnik natomiast otrzymując pomoc produkcyjną uzyskuje możliwości rozwijania produkcji i jej przystosowania do wymogów odbiorcy. Ponadto w zależności od stopnia powiązania kontraktacji z pomocą produkcyjną, niezbędną w fazie tworzenia gospodarstw specjalistycznych, przemysł spożywczy może być inspiratorem specjalizacji. Wynika więc stąd, że integrowanie gospodarstw specjalistycznych z przemysłem w systemie kontraktacji o rozwiniętych funkcjach produkcyjnych przynosi wyraźne korzyści producentowi i przetwórcy surowców rolniczych.

Korzyści producenta wiążą się przede wszystkim z niższymi kosztami produkcji w gospodarstwach specjalistycznych niż wielokierunkowych [3, 13]. Przy przeciętnym poziomie cen skupu, najczęściej ustalanych z uwzględnieniem kosztów wytwarzania w średnim gospodarstwie chłopskim, stabilizuje to na wyższym poziomie opłacalność produkcji, a przez to zabezpiecza lepsze warunki rozwoju gospodarstwa. Z kolei powiązanie gospodarstwa z odbiorcą zmniejsza ryzyko produkcji oraz uwalnia rolnika od wykonywania czynności nie związanych bezpośrednio z procesem wytwórczym. To ostatnie zjawisko jest jednym z czynników powodujących niższą pracochłonność produkcji w gospodarstwach specjalistycznych niż wielokierunkowych, co nie pozostaje bez wpływu na atrakcyjność pracy w rolnictwie.

Zwiększenie oddziaływania przemysłu na produkcję rolniczą pozwala na lepsze przystosowanie cech podaży do potrzeb procesu przetwórczego. W efekcie stwarza to przede wszystkim możliwość pełniejszej realizacji funkcji przetwórczych przemysłu spożywczego, gdy niższe koszty wytwarzania w gospodarstwach specjalistycznych i niższe zużycie deficytowych środków produkcji [5] są czynnikiem przyspieszającym rozwój i stabilizującym dostawy surowca, a bezpośrednia ingerencja w proces produkcyjny umożliwia kształtowanie jakości surowców. Natomiast uzyskanie przez przemysł wpływu na organizację procesu wytwarzania surowców stwa-

rza potencjalne możliwości regulowania ich dopływu w rytmie odpowiadającym potrzebom procesu przetwórczego. W ten sposób specjalizacja produkcji surowców przyczynia się nie tylko do obniżki kosztów ich wytwarzania, lecz także kosztów przetwarzania przez co staje się czynnikiem obniżającym społeczne koszty produkcji żywności.

LITERATURA

1. Bittermann E.: Neuberechnung des Erzeugeranteils an den Verbraucherausgaben für Nahrungsmittel. Agrarwirtschaft, 3, 1970.
2. Chołaj H.: Kontraktacja produktów rolnych. PWE, Warszawa 1965.
3. Ciesielska K.: Efektywność ekonomiczna specjalizacji produkcji w gospodarstwach indywidualnych. Prz. hod., 10, 1976.
4. Dyka S.: Funkcje rynku rolnego. Wieś współcz., 9, 1976.
5. Grochowski Z.: Problem zbożochłonności produkcji zwierzęcej w Polsce. Prz. hod., 15, 1976.
6. Higgs J.: Vertical integration in Western Europe. Monthly Bulletin of Agricultural Economics and Statistics, 12, 1976.
7. Imbs B.: Tendencje w produkcji żywności i ich ekonomiczne implikacje. Przem. spoż., 7, 1975.
8. Kamiński W.: Ekonomia i organizacja przemysłu spożywczego. WNT, Warszawa 1975.
9. Kamiński W.: Wahania sezonowe w gospodarce żywnościowej. PWRiL, Warszawa 1965.
10. Pietrewicz M.: Rola cen w sterowaniu rolnictwem. Wieś współcz., 12, 1976.
11. Polityka żywnościowa PRL. PWN, Warszawa 1975.
12. Roy E., P.: Contract farming. USA, Danville 1973.
13. Reinstein J.: Warunki specjalizacji indywidualnych gospodarstw chłopskich w produkcji zwierzęcej. Nowe Rol., 15, 1975.
14. Sackiewicz E.: Cechy szczególne współczesnej kontraktacji produktów rolnych. Zag. Ekon. rol., 3, 1976.
15. Urban R.: Ekonomiczne mierniki stopnia przetworzenia wyrobów przemysłu spożywczego. Przem. spoż., 2, 1971.
16. Urban R.: Handel i przemysł spożywczy w programowaniu produkcji i konsumpcji żywności. Przem. spoż., 5, 1974.
17. Werschnitzky U., Prothmann, G., Klink W.: Vertragslandwirtschaft-Entwicklung, Formen und Probleme. Berichte über Landwirtschaft, 3, 1974.
18. Woś A., Kos Cz.: Ekonomiczne związki rolnictwa z przemysłem spożywczym. Zag. Ekon. rol. 2, 1976.
19. Völke H.: Vertragslandwirtschaft in der tierischen Veredelungsproduktion in den Niederlanden. Berichte über Landwirtschaft, 2, 1973.

Роман Урбан

РОЛЬ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В РАЗВИТИИ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА

Резюме

Пищевая промышленность, в связи с ее функциями и располагаемым техническим потенциалом, заинтересована и лучше всего подготовлена к активному формированию предложения сельскохозяйственного сырья с целью его приурочения к постоянно изменяющимся нуждам потребления. Однако возможности воздействия пищевой промышленности на отдельные свойства предложения зависят в первую очередь от применяемых в сельском хозяйстве методов производства и роли сверхценочных инструментов воздействия на сельскохозяйственное производство.

Наилучшие условия для деятельности отвечающей намерениям пищевой промышленности имеются в хозяйствах специализующихся в производстве определенного сырьевого материала. Такие хозяйства являются также наиболее восприимчивыми к действию сверхценочных стимулов, поддерживающих изменения предложения вызываемые действием цен скупки.

Проверенным инструментом воздействия промышленности на предложение сырьевых материалов специализованными хозяйствами является контрактация с развернутыми производственными свойствами. Она нуждается, однако, в совершенствовании экономическо-организационной концепции в направлении сокращения ее пределов в субъективном и объективном значении. Тогда станет возможным обеспечить заключающим контракты хозяйствам повышенную производственную поддержку, а также воздействие промышленности на организацию производственного процесса. Земледельцы же получающие широкую производственную поддержку будут в состоянии производить сырье отвечающее потребностям промышленности. Таким образом, улучшение концепции контрактации в направлении развития производственных функций станет фактором ускоряющим процессы специализации сельскохозяйственного производства.

Roman Urban

ROLE OF THE FOOD INDUSTRY IN THE AGRICULTURE SPECIALIZATION DEVELOPMENT

Summary

The food industry, in view of its functions and the disposed technical potential, is interested in and prepared at best to an active function of supply of agricultural raw materials, so as to adapt it to steadily changing consumption needs. However, the possibilities of influencing by the food industry particular supply features depend, first of all, on the role of outside-price instruments of influencing the agricultural production.

The best conditions of acting in accordance with intentions of the food industry have the farms specializing in the production of a definite agricultural raw mate-

rial. Such farms are also most susceptible to the outside-price stimuli, supporting the supply changes caused by the purchasing prices.

A verified instrument of influencing the supply of raw materials from specialized farms by the industry are contracts with developed production functions. It requires an improvement of the economic-organizational conception of the contracts in direction of a limitation of their range in objective and subjective respect. Then it would be possible to ensure a better production aid for the farms entering into contracts as well as an influence of the industry on the organization of the production process. The farmers obtaining a wider production aid will then be able to produce raw materials corresponding with the industry needs. Thus the improvement of the conception of contracts tending to a development of the production functions will become a factor accelerating the agriculture production specialization processes.